

Levinas'ta İdeal İletişimin İmkânı: Öteki'yle Birlikte Var Olmak

Naci İSPİR (*)

Şeyma B. ERDOĞAN (**)

Öz: Levinas, Başkası/Öteki ve Ben arasındaki diyalogu sağlamak amacıyla Öteki'ne duyulması gereken saygı üzerinden ahlaki temellendirme yapar. Öteki, onun için çözülmez bir muamma, aynı zamanda Ben'in kendini tanumasına giden bir yoldur. Bu yol ise Öteki'yle kurulan ilişkide daima Ben'in Öteki'ne karşı sorumluluk hissetmesiyle başlayan, asgari müşterekte buluşmayı arzulayan, anlamın nihai varış noktasının ilk basamağıdır. "Başkası'nın filozofu" olan Levinas, herkesi kapsayacak evrensel bir ahlaki yapı sayesinde tüm sorunlara çözüm bulunabileceği inancını taşır. Öteki ve Ben arasındaki ilişki, birbirini dinleyen, tek taraflı olmayan diyalojik bir yapı içerisinde yürüdüğü takdirde anlamlıdır. Modern Çağ insanının derdine çare olmayı amaçlayan Levinas, sınırlılıkla kuşatılmış ahlaki bir dar görüş gölgesinde ilerlemeye çalışan etiğin, başarıya ulaşma şansının olmadığına işaret eder. Bu şans tersine çevirmek ise Ben'in Öteki lehinde davrandığı, sorumluluk aldığı durumlarda mümkündür. Çünkü Öteki, Ben'in üzerine titremesi gereken bir emanettir.

Anahtar Kelimeler: Ben, Öteki/Başka, Levinas, iletişim, diyalog, sorumluluk, etik.

In Levinas's Ideal Communication Facilities: Existence Together with the Other

Abstract: Levinas makes moral justification via respect to Other in order to get the dialogue between I and the other/Other. The Other is an indecipherable enigma for him. The other is also a path to self-regognition of I. This way is the first step of the final destination of meaning which always begins with sense of responsibility of I towards Other, willing to meet on a common ground in relation with Other. As "a philosopher of other" Levinas believes that all problems can be solved thanks to a universal, encompassing moral structure. The relationship between I and Other is meaningful if in a non-unilateral, dialogical structure. Levinas aims to remedy the problem of modern age humans, indicates that there is no chance of success for ethics which tries to move in the shadow of besieged area within limitation of a narrow view of morals. To get a chance is only possible in cases of I have acted in Other's favour and take responsibility. Because Other is a trust which I should fall all over.

Keywords: I, Other/other, Levinas, communication, dialogue, responsibility, ethics.

*) Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Tv ve Sinema Bölümü.
(e posta: naciispir@atauni.edu.tr)

**) Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Tv ve Sinema Bölümü.
(e posta: bilginer.seyma@atauni.edu.tr)

Giriş

Etiğin filozofu olarak adlandırılan Emmenuel Levinas, başkasının dışlandığı iddiası üzerinden felsefesini yürüterek, insanın diğer insanlarla olan ilişkisi üzerinde düşünür. Felsefesi Ben'i öne çıkarmaz; başkasına karşı "açıklık" olarak, yani kendisini her koşulda karşısındaki için sorumluluk sahibi olarak konumlandırır. Ahlaki anlayışını, Öteki'nin "yanında olmak" değil, Öteki "için" olmak üzerine inşa eder. Ben'in her zaman Öteki'lerden daha fazla sorumluluğu vardır. Ben, Öteki'nin davranışlarının getirisini hesap etmeksizin, herhangi bir çıkar beklemeksizin, ona doğru her zaman bir adım atabilmeyi başaran taraftır. Öteki, kendini Ben'im için sorumlu hissetmeyebilir, ancak Ben, Öteki için daima sorumluluk sahibidir. Toplumun ahlaki varlığının ve refahının devamlılığını sağlayan yapının, üyelerinin ahlaki kapasitesine bağlı olarak gelişeceğine savunan bu düşünceye göre Ben ve Öteki, ait olduğu toplumun aynadaki tezahürü gibidir.

Ben ve Öteki arasındaki ilişki, toplumsal yapı ve kısmen de siyaset felsefesi bağlamında ele alınarak, özellikle ahlak felsefesinin önemli bir problemi olarak tartışılmaktadır. Ben ve Öteki arasındaki ilişkinin kökenini yalnızca bugüne dayandırmak meseleye eksik bakmaya neden olur. Zira 17. ve 18. yüzyıllardan bu yana sanayi uygarlığının gelişme göstermesine paralel olarak, Ben'in "özgürlük" kavramıyla var oluşunu ispatlaması, günümüze kadar süregelen bir tartışmanın da kapılarını aralamıştır. Bu minvalde seyreden Ben ve Öteki arasındaki ilişkinin sorgulanması, Modern Dönem'in baş aktörü kabul edilen, ancak daha sonra da yalnız birey olarak adlandırılacak olan "modern insanın" ortaya çıkmasıyla ilintili olarak ele alınmıştır.

17. yüzyıl Avrupa'sında insan, maddi nedenlerden dolayı tek başına, yalnız kalan, kendi kendine yetebilen sıfatlarıyla tanımlanmaya başlamış, bu durum da onu, ilerleyen zamanlarda farkında olmadan kalabalıklar içinde yalnızlaşmaya itmiştir. İnsanın, dünyanın sadece kendi etrafında döndüğü hissine kapılması, sonraki aşamalarda bencil bir bireye dönüşmesine neden olmuştur. Batı'nın özneyi merkeze alarak, Tanrı'yu öldürerek, geleneği parçalayarak, akli öne çıkararak getirdiği özgürlüklerin baş döndürücü etkisi bir süreliğine herkesi memnun etse de, sonuç hiç de insanların beklediği gibi olmamıştır. Başkasının sorumluluğunun yasalarla, sözleşmelerle garanti altına alınması, Öteki lehine işlemesi düşünülen bu süreç, dayatılan kurullarla çelişkili, çözümsüz bir duruma dönüşmüştür. İşte modern insanın belirlenmiş etik kodlarla yaşadığı bu müphem ilişki durumu, insanın benliğinin ahlaki sorumluluk üzerinde yükselmesine işaret eden Levinas felsefesi arasındaki temel ayrımı ortaya koyar.

Levinas felsefesi bir bakıma Batı'nın özne merkezli ben anlayışına tepki göstererek bireyin "ben" olarak keskin duruşuna karşı "Ben"i ötekinde bulmaya çalışır. Öteki olmadan Ben'in hayat bulması neredeyse imkânsızdır. Öteki Ben'in hayat bulduğu bir kaynaktır. Zıddı olmadan diğerinin anlamı olmadığı gibi Öteki olmadan da Ben'in anlamı yoktur. İnsanoğlunu tek başına ele aldığımızda herhangi bir karışıklığa, karmaşaya karışmadan hayatını sürdürmesi mümkündür. Ancak toplumsal hayatta diğerleriyle bir araya gelmesi

sonucu, Öteki'yle birlikte bir yaşama ve paylaşım zorunluluğunun doğması durumunda kaosu, karmaşanın yaşanması söz konusu olabilir. Peki bu kaosu ortadan kalkması nasıl mümkündür?

İnsan da diğer canlılar gibi doğayla etkileşim içindedir. Ancak insan diğer canlılardan farklı olarak bu etkileşimi, kültürüyle ortaya koyar. Etkileşimde kullandığı araç- gereçlerden, iş yaparken içinde bulunduğu örgütlenme biçiminden, iş bölümünün yarattığı insanlar arasındaki farklılıkları haklılaştıran ve bu doğrultuda kurumsallaşmayı amaçlayan, bu amaçları açıklayan ve inançlardan oluşan kültür, insanın doğa karşısındaki etkinliğini artırır. Üretim sürecindeki insanlar arası ilişkiler ve ilişkilerde oluşan farklılıklar, insanın algılamasını sağlayan değerler sistemine etki eder. Bu değerler sistemi de, insanın toplumsal hayat tarzını oluşturur. Bunun temelini oluşturan şey ise iletişimdir. İletişim, insanın varlık sürdürme biçiminin bir ürünü ve insanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmeler göre değişimlere uğrayan insana özgü bir olgudur. (Oskay, 1997:7)

İnsanın iletişimi gerçekleştirmesi için en basit manada ilk akla gelen şey, ortak bir dil etrafında gelişme göstermesidir. Karşılıklı ilişkinin olumlu ya da olumsuz olarak başlayabilmesi için yani iki kişinin anlaşıp anlaşamadığının bilinmesi için bile ikisinin de aynı dili konuşmaları gerekir. En az iki insanın bir arada bulunmasıyla başlayan ve gelişen iletişim pozitif ve negatif olarak iki yönde seyredebilme ihtimalini de içinde barındırır. Olumlu ilerleyen iletişim, sorunsuz evrensel bir uzlaşma imkânı sunarken, negatif durumlarda ise anlaşmanın sağlanabilmesi ancak ortak bir dil etrafında mümkün olacaktır.

Ortak bir dilin sağlanabilmesi için etkileşimde bulunan kişilerin asgari müşterekte buluşması zorunluluğu vardır. Tam bu noktada Levinas'ın "Ben'in Öteki'yle karşılaşmamış bencil hali, kendi varlığına sınımsız bağlıdır" düşüncesinden hareketle tekil olarak Ben'in aslında bir anlam ifade etmediğine, eksik kaldığına vurgu yapar. (2002: 4) Elbette tüm değerlerin, inanç ve fikirlerin aynı görüş etrafında bir araya gelmesi mümkün değildir. Ancak eksikliklerin giderilmesi sonucunda olumlu, sağlıklı ve asgari müşterekte buluşmayı sağlayan sağlıklı bir iletişimin varlığından söz edilebilir.

İletişimde insan çift taraflı bir role sahiptir. En bilinen şekliyle iletiyi gönderen kaynak, iletiyi alan hedef ve mesajdan oluşan iletişim, sadece insanla insan arasında olabileceği gibi insan-hayvan, hayvan-hayvan, makine –insan, arasında da gerçekleşebilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta; "iki sistem arasındaki bilgi alış-verişinin, bilgi akışının karşılıklı olmasıdır"(Bolay, 2004:149). Böyle bakıldığında gerçek anlamda iletişimin yalnızca insana ait bir olgu olduğunu söyleyebiliriz. İletişim bir anlam üretme ve paylaşma süreciyse bunu yapabilecek yegâne varlık konuşabilen bir varlık olan insandır. En basit şekilde iletişimin meydana gelebilmesi için bilgi, haber, geleneksel yapı vb. öğelerin başlığı altında takas sistemi gelişme gösterir. Karşılıklı ilişkiye dayanan iletişim için siyasal, kültürel, ekonomik, tarihsel olarak takas yoluyla bilgilenme, haberleşmeyi sağlama ve birbirini anlama şeklinde gerçekleşir.

İletişimin özelliklerine baktığımız zaman ilk basamağı olarak kaynak, ileti, kanal, hedef ve geri bildirim sırasını takip ettiği görülecektir. Aynı zamanda iletişimin kaçılması bir

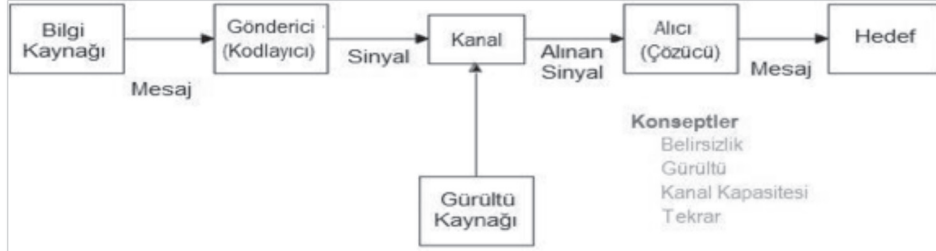
olgu olmadığı, geri çevrilemez tekrarı mümkün olmayan bir olgu olduğu da dikkati çekecektir. İletişimin amacı insanları çatıştırmak değil, kaynaştırmaktır; bunun için de duygu ve düşünceleri ifade etmede çeşitli semboller kullandığı için *simgesel/sembolik* (Bolay, 2004:152) bir olgudur. Genel olarak iletişim, artık kişinin veya kişilerin düşüncelerini dile getirip, kelimelere dökmesinden daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. İletişim, toplumsal değişimin farklı çeşitlerini içine alarak toplumsal yapıya etki eden bir faaliyet olarak da adlandırılabilir.

İletişimin karşılıklı olarak sürdürülebilir olması, Ben'in Öteki'ni anladığı ölçüde gerçekleşir. Ben'in bencil yapısı ötekini varsaydığı anda iletişimin sağlıklı olması söz konusudur. Bencil bir yapıda sürdürülen iletişim tek yönlü, bütün değişimlere ve bildirimlere kapalı olarak gerçekleşen bir iletişimsizlik halidir. "Levinas, Ben'in çıkarıcı varoluşunu, bitkiler ve hayvanlarla özdeşleştirir. Nasıl bitkiler büyürlerken etraflarındaki küçük bitkileri bir kenara itip büyüyorlarsa ya da hayvanlar hayatta kalma mücadelelerinde, önelerine çıkan engelleri yok ediyorlarsa, insan da ilk halinde böyledir ve insanın bu hali Levinas tarafından "içgüdüsel ontoloji" [instinctive ontology] olarak adlandırılır. Bu yapısıyla ben, diğer varlıklarla eşittir. Nasıl hayvanlar ve bitkiler arasında bir saygıdan bahsetmek mümkün değilse, ben 'in diğer varlıklarla ilişkisinde karşılıklı saygıdan bahsetmek mümkün değildir." (Burggraave, 2002:44)

Bu tahammülsüzlük ve çıkarıcılık niçindir? Buna neden olan şeyin temelinde ne yatakmaktadır? Bu soruların cevabını Levinas, Batı felsefesinin bireyciliğinde bulur. Aynılık ve birliğin dışında kalan her şey ya görmezden gelinmiş, yok sayılmış ya da yok edilmiştir.

İnsanlar arası ilişkiler söz konusu olduğunda bu kavrama biçimi, insanlar arası farklılıkların bir sorun olarak görülmesine, tahakküm ilişkilerinin ve düşmanlıkların üretilmesine zemin hazırlamıştır. Levinas'ın karşı çıktığı şey, Öteki'nin "Öteki" liğinden ödün verilmesi, yani onun ontoloji yoluyla aynılaştırılarak farklılıklarını yadsıyan bir bütünlük içine kapatılmasıdır." (Megill, 1998:449) Tek tipleştirme üzerinden giderek bütün insanları fabrika ürünü gibi, sahip oldukları insani duygulardan arındırarak, bütüncül bir anlayış içerisinde toplama gayreti, iletişimsizliğin temel nedeni olarak belirmektedir. İnsan kendi dışındaki her şeye kapalı olarak, kendi içinde var oluşunun anlamını bulmaya çalışan, dışarıdan gelen tüm etkilere karşı bir duvar örmüş gibi bir tutum içerisinde olması, onun bireyselleşme sürecini de hızlandırmasına zemin hazırlamaktadır. Bunun temelinde dilin sınırlılıklarının olması ve empatinin ya eksik ya da hiç olmamasından kaynaklandığını düşünmeye neden olur.

İletişim Bilimi, Shannon ve Weaver yapıtlarından yola çıkarak çok şey geliştirmiştir ve belirsizlik ile güdültünün azalmasının amaçlandığı bir bilgi teorisi üzerine oturtulmuştur. "Bu şekildeki iletişimde var olan " belirsizlik ve güdültü" herhangi bir bilim için Öteki olarak varsayılır." (Simith, 1997:329)

Kaynaktan mesaj çıktıktan sonra kanal vasıtasıyla hedefe ulaşırken, kanal çeşitli problemlerden kaynaklanan iletişim engellerine takılma ihtimaliyle yüz yüze kalabilmektedir. Sorunsuz ve etkin bir iletişim için mesajın içerdiği tam mananın herhangi bir eksilme olmaksızın hedefe ulaşma zorunluluğu vardır.

Belirsizlik durumu, Öteki'nin varlığını minimum seviyede tutan hatta üstünü örten, eleyerek dışarıda bırakan ve unutan bir sisteme hizmet eder. Hâlbuki Ben'in anlamı Öteki'nde dile gelir. Öteki olmadan Ben'in tek başına iletişim kurmasının bir manası yoktur. Öteki'yle karşılaşma, zamanın, dilin ve anlamlandırmanın başladığı noktadır. Benin yalnız dünyasındaki her şey, örneğin tek başına bir ekmeği tüketmesi, o ekmeğin tüketilebilir bir nesne olmasından, o ekmeğe duyduğu ihtiyaca kadar her şey, Öteki'yle karşılaşma sonucunda anlam kazanır.

Batı felsefesinin çıkmazı olan bireycilik, günlük yaşamda insanın dışarıya kapalı olarak, kendini merkeze alan bir yaşam biçimi geliştirmesine neden olmuştur. “Ben, dünyaya bağımlı olarak bencilce bir ihtiyaç içerisindedir. Ben'in aynı zamanda başka kimseye hesap vermek zorunda olmayan, bağımsız, bencil bir varlık olması onu mutsuz etmez. Dünyayı ihtiyaçlarını karşılamak için tüketen ben, bu bağımlılıktan dolayı mutsuz değildir, aksine, ben yalnızlığıyla mutludur ve kendi dünyasına hükmetmektedir.” (Levinas, 1991: 114-116). Eğer bu bencillik bireye mutluluk getiriyorsa neden sorun teşkil etmektedir? Devamında akla gelebilecek bir diğer soru ise, modern yaşamın aktörü olan birey ile ahlaki sorumluluğu taşıyan Levinas'ın bireyi arasındaki fark nereden kaynaklanmaktadır? Aslında modern insanın yaşadığı bu durumu, haz ve mutluluk arasındaki farkla anlatmaya çalışmak, meseleyi daha anlaşılır hale getirecektir. Anlık istekler doğrultusunda, tüketilebilir özellik gösteren haz, insanı bağımlı hale getirerek, maddi veya manevi olarak bir tüketim çılgınlığı içerisine sokabilir. Mutluluk ise herhangi bir bağımlılık duygusu olmadan, tüketilen değil yaşanan bir şeydir. Her iki durumda da bencil bir yaşam biçiminden bahsetmek mümkün olsa da, mutluluk, sadece “ben” odaklı olmayan, kişinin çevresiyle de ilgili olduğu, diğerlerini de önemseydiği bir durumu ifade eder. Haz ekseninde hayat felsefesini oluşturan, dünyası içinde kendini merkeze koyan ve dünyanın da yine aynı merkez etrafında döndüğü yanılgısında olan birey, enaniyet çerçevesinde davranış şekli ortaya koyar. Bu durumda herkesten önce gelen “birey” ilişkilerini çıkar ekseninde ilerletir. Bu eksen etrafında sürdürülen iletişimin ise başarılı olma şansı düşüktür ve bir noktada tıkanma yaşanması kaçınılmazdır.

İletişim, günlük yaşamda insanları tanımlar, toplum içerisinde iş bölümüne göre ayırır ve onları belirlenmiş rollere bağlı kılarak, görevlerini yerine getirmelerini sağlar. Toplumun üyesi olan insan da, diğerleriyle iletişim kurarken, aslında daha önce belirlenmiş bu rollere göre sistematik olarak davranış sergiler. Bu şekilde başlayan ve süregelen ilişkiler yumağı, sistemin kendini yeniden üretmesi için gereklidir. İşte Levinas'ın üzerinde durduğu nokta burada önem kazanır. Çünkü Levinas, yeniden üretim sağlanırken maruz kalınan dayatma sistemine karşı çıkar ve Öteki'ne Ben'in dayatmasının doğru olmadığı noktasında ısrar eder. Ben, dayatma yerine iletişime engel olan sınırları ortadan kaldırmak için Öteki'ni dikkate almalıdır. Zira Öteki'nin varlığında hayat bulan Ben'in bunu yapması, Ben olması için bir zorunluluktur.

Her ne kadar insanlar ortak bir yaşam ve dil etrafında toplanmış olarak görünseler de iletişim sorunlarının temelinde dilsel yetersizlikler yatmaktadır. Gerek sözlü, gerek sözsüz gerekse yazılı iletişime dayalı olarak gerçekleştirilmeye çalışılan gündelik yaşam deneyimlerinde bile mesajların doğru veya tam aktarımının sağlanamaması durumunda iletişimsel sorunlar meydana gelebilmektedir. Buna bağlı olarak amaçlanan mesaj dışında farklı bir mesajın verilmiş olması iletişimsizliğe ve sonrasında da çatışmaya, karmaşaya götürebilmektedir. Çünkü karşılıklı anlaşmaya dayalı olan iletişim yerine karşdakini incitmeye, hırpalamaya dayalı olarak ilerleyen iletişim zorunlu olarak istenmeyen sonuçlara açık kapı bırakacaktır. Bu sorunun temelinde aslında bir toplumun yansımasını görmek mümkündür. Dinlemeyi, yazmayı, konuşmayı, okumayı, anlamayı bir yaşam biçimi haline getiremeyen toplumlar ve toplumun temel yapı taşı olan insanın iletişimde başarılı olması da beklenemez. İletişimde bahsedilen dilsel yetersizliklerin, insanlar arası diyalogun eksik olmasına sebep olmasının yanı sıra, asıl sorunun toplumun insanlarını ne kadar eğittiği noktasındaki soruya da cevap olur.

Anlama, konuşma ya da yazı yoluyla aktarılanı algılamaktır. Anlatma ise, duygu, düşünce, tasarı ve yaşantıların söz ya da yazıya aktarımıdır. İletişimsel beceriler arasındaki ilişkiler, her becerinin birbirini var kılma amacına yöneliktir. Bireyin anadiliyle doğru, açık ve etkili bir iletişim gerçekleştirilmesi bu dört becerinin bütünsellik içinde gelişmesine bağlıdır. Çünkü dilsel becerilerden birinin gelişimi öteki becerilerinde gelişiminde katkı sağlar. Sözelimi, okuduğunu anlama beceresindeki gelişme sözcük dağarcığını zenginleştirmekte; bu durum bireyin yazma ve konuşma becerilerini de etkileyerek, onun daha iyi ve etkili yazabilmesi ve konuşabilmesini sağlamaktadır. (Sever, 1995:24)

İletişimsiz bir dünya düşünülmeceği gibi dilin de bu iletişimi kurmadaki araç olduğu gerçeği yadsınamaz. İnsan var olduğu dünyayı, içinde yaşadığı toplumu, çevresinde olup bitenleri, sahip olduğu inanç, değer ve kültürel birikimleri anlamayı ve anlamlandırılmayı, bu kültürel birikimleri gelecek nesillere aktarmayı ancak dil sayesinde başarabilir. Bu nedenle insanoğlunun çevresiyle kurduğu iletişimin sağlıklı olması, dilsel yetersizlikleri en aza indirmesi başarılı bir iletişim için gerekli olan koşullardandır.

İletişim sadece insanın kendi ihtiyaçlarını gidermek için başvuracağı bir araç olarak algılanmaktan ziyade, başkalarının da aynı şekilde ihtiyaçlarını, sıkıntılarını gidermek için kullandığı bir yol olduğunun bilincinde olunması gerekir. Bu noktadan bakıldığında

kişinin kendini anlatırken aslında Öteki'yle girdiği ilişkide kendini yeniden tanımladığı görülür. Sadece kendi menfaatleri değil de ötekinin de haklarına riayet ederek iletişimi belirli sorumluluklar çerçevesinde geliştirmelidir. Sorumlu bir iletişim ancak Ben'in kendini Öteki'nin yerine koymasıyla gerçekleşir. "Öznellik başkası için değildir... Başlangıç olarak başkası içindir... Öteki bana sadece uzayda veya anne baba gibi yakın değildir, fakat ben kendimi hissettiğim veya onun için sorumlu olduğum sürece bana yaklaşır." (Simith, 1997:333) Levinas sorumlu bir iletişimin gerçekleşmesini Ben'in kendini Öteki'nin yerine koymasında görür. Elbette tam manasıyla bir kişinin ötekinin yerine geçerek onun hissettiği şeylerin aynısını hissetmesi mümkün değildir. Ancak azami düzeyde sağlıklı ve sorumlu bir iletişim için bunun yapılması gereklidir.

Levinas'a göre iletişim özgür bir nesne olan ego 'da mümkün değildir. Bu ego için bir başkası ancak savaş, işgal, ikaz ve bilgi davet eden bir kısıtlılıktır. İletişimin ego ile başladığını ve onunla son bulduğunu sanma, iletişimi harekete geçiren ve hiçbir mesaj gönderilmediğinde bile yanıt vermek üzere bir çeşit sabit fikir üreten Öteki'nin belirsizliği olduğundan belirliliğe doğru adım atmaktır. Bu belirsizlik sonucunda bir insan diğeri için sorumlu olur fakat onun yerine geçecek başkası olduğuna dair garanti yoktur. Belirsizlikle risk gelir; İlişki aynı zamanda yanlış anlama riski içerisinde birlikte, iletişim eksikliği veya reddedilmesi riski içerisinde bir geri çekilme olayıdır. Temayı oluşturan ego, sorumluluk ve yer değiştirme içerisinde bulunur" (Simith, 1997:333).

Bu tarz bir iletişimin ana teması; kendi istek ve çıkarlarını gözetmeden önce karşıdakinin faydasına olacak şekilde, gerekirse her türlü özveri de bulunarak, Öteki 'ye göre hareket etmek ve hatta karşılık dahi bulamayacağını bildiği durumda bile sorumlu davranmaktır. Bu durumda her iki tarafın da herhangi bir durumun olanaklı olmadığını bilmesine rağmen, birbirleri için bir şey yapmayı göze alıyor olmaları Öteki'nin durumunu bir nebze olsun anlamaya çalışmaktır. Bu çağrıya cevap verecek durumdaki insan Öteki olur ve Ben'in anlamı işte bu noktada önem kazanır. İletişimin iki kişi arasında etkin olarak gerçekleşmesi, asıl amacına ulaşması için bireylerin egolarının tatmininden ziyade karşılıklı duygularını gözeterek, empati kurmaları gerekir. Çünkü tek yönlü gerçekleşen iletişim kısıtlı bir iletişimdir.

Öteki, Ben'in bencilliğini sorgulayan ve bencilliğini yüzüne vurandır. Bu durum Ben'e kendi dünyası dışında bir dünya olduğunu gösterir. Bu dünyanın varlığının farkına varılması, Ben'in bencilliğinden dolayı yalnızlığa itilmesi değil, aksine Öteki'ne ulaşılacak yolun başlangıcıdır. İletişimde sorun olabilecek her türlü engeli, Ben'in Öteki'yle olan ilişkisindeki gibi tanımlamak ve bu şekilde çözümlenmek bu süreci mutlak surette başarıya taşır.

İletişime sınır koyan engellere bakmadan önce insan şöyle bir dönüp dünyadaki konumundan hareketle kendine bakmalıdır. İletişimin önünde engel olarak görülen dil farklılıkları, kültürel öğelerin işlevsel farklılıkları, yaşanan coğrafyanın etkili olması, bireylerin çekirdekten yetiştiği aile ortamı, eğitim, ekonomi gibi sosyo- politik etkenlerden ziyade kişinin ön yargılarından bireysel olarak sıyrılması zorunluluğu gelir. İletişim engeli sonucunda anlaşmazlıkların, sürtüşmelerin, kavganın ve savaşın nedeni olarak gösterilen "ile-

tişimsizliğe” bütün günahı yıkarak bu işin içinden sıyrılmak, insanları çözüm üretmekten alıkoymaktadır. Sorunun nedenini belirlemek elbette önemlidir, ancak nedeni kadar çözüm üretmek dünyada düzeni sağlamaya kendini adanmış olan insanın boynunun borcudur.

İletişimde temel olan anlamlandırmanın doğru olarak sağlanması, anlamayı kolaylaştırır. Anlam da “Ben”den değil, Öteki’nden kaynaklanır. Yani konuşmayı başlatan Öteki’nden kaynaklanır. Öteki’yle kurulan ilişkiyle soruna neden olan problemlerin çözümü söz olarak dile gelir. Önyargılarından arınarak karşıdakiyle iletişime geçen Ben, dünyayı öteden getirdiği olumsuz etkilerinden uzak, nesnel olarak ortaya koymayı sağlar. Bu açıdan bakıldığında dünya artık bencil olarak, tekil olarak sadece kendini düşünen, kendince keyif alan, keyince deneyimlediği öznel dünya değildir artık, nesnel bir dünyadır. Levinas, dünyanın anlamlandırılmasında da anlamın kaynağı olarak yine “Başkası”nın en iyi anlam ifade eden olduğu noktasına işaret eder. Nesnellik, dille başlar ve devam eder. Zira konuşma başkasının gelişimiyle başlar. Levinas anlamı dil de arar. Dil, başkasıyla mümkündür. Şöyle ki konuşmayı başlatan yine “Öteki”dir. Dünyayı komut veren düşünce değil, dildir. Peki, ama buradaki hangi dildir? Levinas izah eder: “Fiziki maddiliği içerisindeki dil değil, ama benim başkası nezdindeki davranışım olarak dil, başkasının temsiline indirgenemez olan dil, düşüncenin bir yönelimine indirgenemez olan dil, bir şeyin bilincine indirgenemez olan dil’dir ve Levinas cümlesini şöyle bağlar: dil bir bilincin içerisinde vuku bulmaz, o başkasından gelir.” (Gözel, 210-212)

Bu çerçevede Öteki, Ben’in öğretmeni gibidir. Öğretmek, başkasına kapı aralamak, anlama ise başkasını buyur etmektir. Anlamı yeniden anlamlandırmaktır. Ötekinin sözüne kulak vermek, Ben’in kendinden çıkmasına imkân verir. Görünen dünyanın belirsizliğinden kurtulmak için Öteki’nin varlığına ihtiyaç vardır. Peki, bu manada karşıdakini yok saymadan, varlığına ve düşüncelerine saygılı bir şekilde, karşılıklı ilişki esasına dayanan iletişim nasıl kurulmalıdır?

Bu soruya cevap olarak Levinas, “İnsan ise ancak iktidar olmayan bir ilişkide sunacaktır kendini” (2003:86) der. Baskı altına alarak veya çeşitli fikirlerin rıza üretimine dayanarak empoze edildiği bir ortamda da iletişimin sınırlı olduğunu söylemek abartı sayılmaz. İletişimin sınırlılıklarını sadece gürültü veya dışa bağımlı olarak değerlendirmek iletişim sürecinin ana ögesi olan insanın durumunu göz ardı etmeyi de gerektirmez. İla-veten insanın üyesi olduğu toplumun baskın özelliklerine bağlı olarak şekillendiği karakter yapısı düşünüldüğünde de, diğerleriyle olan etkileşimine ve iletişimine engel teşkil ettiği görülür. Ancak insanların belli kurallara bağlı olarak geliştirilen dillerle kendilerini ifade ettikleri gibi evrensel olarak adlandırabileceğimiz işaret diliyle ifadesini bulan bir anlatım yolunu kullanmaları, özellikle belirsizlik ve risk durumlarında kullanıldığı takdirde yanlış anlamları ortadan kaldıracaktır. Ayrıca insanların aslında anlaşmaya niyet ve gayretleri olduğu durumlarda, dilin sınırlılıklarından dolayı iletişimsizliğin meydana geldiğini söylemek biraz düşündürücüdür. Bu noktada denilebilir ki insanoğlu yeryüzünde anlaşma, iletişim kurma, sorunlara çözüm arama gayreti içerisine girdiği takdirde ile-

tişimsizlikten veya dilin sınırlılıklarından dolayı vücuda gelen olumsuzlukları rahatlıkla ortadan kaldıracaktır.

Niyet eğer Ben'i Öteki'nde bulma çabasıyla bağdaşırsa iletişim kurmak için dil engel değildir. Önemli olan olaylara ve durumlara karşı duyarlı olmaktır. Dil, bir anlaşma aracı olarak işlevini yerine getirirken tek tipleştirme değil çeşitliliği sağlamalıdır. Aynılaştırma-ya meyilli görüş kendisini kabule zorlar, tutucudur; ön yargılara ve tek "tip"liliğe tutsak eder ama dil, çok sesliliği mümkün kılar.

Konuşma, ucu açık bir ilişkidir. Bu yüzden konuşma ya da konuşma olarak anlaşılan dil, bilincin, aklın ya da düşüncenin içkin ve kendine kapalı işleyişinden ayrılır. Levinas'ta dil, muhatabın bir siz olduğu kişilerarası dolaysız bir ilişkiye dayanır. Muhatabın siz olmasından anlaşılacağı üzere, burada sözü edilen konuşma eşitler arası bir diyalog değildir (Gözel, 210-212). Bundan dolayıdır ki bu durum aynı zamanda konuşmayı bir öğretim kılmaktadır.

Öteki'yle yapılan konuşmada önceden sınırları çizilmiş bir yapıdan bahsetmek mümkün değildir. Ancak Levinas yine de Öteki'yle girilen diyalogda aynı fikirde buluşmayı sağlayan ortak bir zemine [lieux commun] işaret eder. Bu ortak zemini ise Robbins şöyle açıklıyor: "Ortak zemini cemaatsiz bir konuşma mümkün kılar"(Robbins, 1991:138). Cemaatsiz konuşmadan maksat; herhangi bir konuda uzlaşmaya veya aynı noktaya varmaya mecbur etmeyen, herhangi bir amaç veya çıkar etrafında bireylerin beraberliklerinin ve dayanışmalarının söz konusu olmadığı bir durumu ifade eder. Yani önceden cemaate göre belirlenmiş bir dil veya kurallara tabi kalarak değil, Öteki'nin "Ben"den farklılığının dikkate alındığı bir diyalog sürecinin varlığına işaret eder. Cemaat içi konuşma taraflıdır. Cemaat "biz" duygusu etrafında ilerleyen bir yapıya sahiptir. Cemaat üyeleri kültürel olsun, teknolojik alanda olsun yaşanan sosyal değişmelere dirençli bir şekilde, bütünlük olarak karşı koyarlar. Bu yapı içerisinde var olan geleneğin korunmasında bireyler "ben" duygusunu bir kenara bırakıp, tamamen cemaatin ortak çıkarı etrafında birleşirler. Cemaat içerisinde her türlü kişisel ayrılık söz konusu olabilse de, cemaat bu ayrılıkları birleştirebilen bir yapıda varlığını ortaya koyar. Cemaat bir bakıma "panoptikon"un yapısına benzer şekilde üyelerini gözetim altında tutar. Üyelerinin birbirini kontrolü değil, tek bir merkezden bütün üyelerin kontrolü söz konusu olmaktadır. Bu sayede kurulan iktidar, cemaatin var olma amacını belirleyen fikirlerle, düşüncelerle ve söylemlerle üyeleri bir arada tutabilme imkânını da sahip olur. Cemaat içi konuşma, üyelerinin hepsinin ortak çıkarları temelinde meydana gelen bir konuşmadır.

Cemaat üyeleri, bir cemaatin, bir bütünleştirici kavramın ya da yapının içindedirler. Oysa Öteki "Ben"den uzakta ve Ben'in dışındadır ve aradaki mesafe, herhangi bir ortak yapı ya da kavramla örtülemeyecek kadar büyüktür. Öteki'yle diyalogda, Öteki Ben'in çağrısına, Ben'in istekleri, arzuları yönünde yanıt vermek zorunda değildir. Bu nedenle de Öteki'yle kurulan ilişki bakımsızdır. Öteki'yle diyalogun önceden kabul edilmiş kuralları yoktur. "[Y]üz konuşur. Yüzün sunuluşu, söylemin ta kendisidir" (Levinas, 1991: 65-66).

Yüz, Başkası'nın bana kendini sunuşudur. Bu kip, benim bakışıma bazı özelliklerini serimleyerek, bir görüntü halini almak değildir. Öteki'nin yüzü, her daim bende bıraktığı o plastik görüntüyü, bendeki fikri ve bu fikri oluşturan, bu fikirle uyumluluk içeren bu fikir nesnesini [ideatum] aşar ve yok eder. (Levinas, 1991: 51) Öteki, dilin sınırları içine hapsedilip, ilişkiyi ortadan kaldıran, tükenen herhangi bir nesne değildir. Ben'i dinleyen, dikkate alan, iletişimde bulunan ve hiçbir zaman tükenmeyen bir sonsuzluğun ifadesidir. Öteki'yle Ben arasındaki ilişki önceden sınırları belirlenmemiş, her türlü ön yargı ve yorumlamadan uzak, sürekli yenilenen bir yapıdadır.

Öteki'yle aramda başlayan diyalogda bana ilk görünen Öteki'nin yüzüdür. Yüz, ne ifade ediyorsa odur. Aramızdaki ilişkiden bağımsızdır. Yüzün anlamı, ilişki içinde, ben'in onu etkilemesinden dolayı değişmez. Çünkü ben'in onu değiştirmesine direnir, ona meydan okur. Yüz, temellendiği ilişkilerden anlam kazanmaz, aksine kendinden anlamlanır ve bu da ifadedir. Yüz, bir şeyin şey olarak, şahsi bir sunumudur. Yüz bir şeyi ne ifşa eder, ne de saklar. (Levinas, 1987: 20) Öteki, karşıdakiyle girdiği iletişim sonucu anlam kazanmaz. Aksine karşıdaki ya da Ben, Ötekiyle yaşadığı diyalog sonucu kendi farkına varır. Öteki, Ben'in karşısında tamamen kendi öz kimliğini açığa vurur. İletişim esnasında "şu ya da bu" nu ifade etmek gibi bir gayesi yoktur; tam anlamıyla ne ifade etmek istiyorsa o" dur.

Levinas'ın dile getirdiği sorunsuz iletişim temelini, Buber de ise "diyalog" anlayışında bulur. Buber'in felsefi anlayışı Ben- Sen bağlamında seyreden, Levinas'ın Ben-Öteki ilişkisine benzeyen bir diğer bakıştır. Ben- Sen ilişkisi monolojik iletişim yapısını dışta bırakan diyaloga dayanan iletişim yapısı üzerinden gelişme gösterir. "Ötekine ulaşabilmek için bir çıkış mahallidir diyalog, yalnızca bir taslaktır; sadece kişiler arasındaki diyalogda bu taslağın içi doldurulur. Fakat sınırın sonsuz içeriğini öğreten bu taslak, insanı, bireyden gerçek bir kişiye(öz) dönüştürebilir."(Buber: 1965:21). Ben, dünya içerisinde yalnız başına olarak düşünülemeyeceği gibi kendi yapıp ettiklerinden dolayı sorumsuz bir davranış geliştirmesi de Ötekiler aleyhine sonuçlar doğuracaktır. Kendi kabında, dünyadan bihaber, ben odaklı bir yaşam sürmesi "Ben" in ikili bir iletişim kurmasını imkânsız hale getirir. Bu durum aynı dili konuşan insanların bile ortak bir paydada buluşmasını güçleştirir. Kaldı ki kendi ırkı, cinsi, toplumu veya grubuna mensup olmayan bireylerle bir araya gelmesi de iletişimsizliğin neden olabileceği bir faciaya dönüşebilir. Bu durumun çözümü ise Buber'in sürekli olarak ifade ettiği Ben-Sen(I-Thou) arasındaki anlam akışının sağlanmasıyla mümkün olur.

Sağlıklı ve evrensel bir iletişimin başarıya ulaşması, sağlam bir diyalog süreci sonucunda gerçekleşir. Bu süreç bir bakıma insanın diğerleriyle ilişki ve iletişim kurarken aslında kendiyile kurduğu iletişimin yansımasıdır. Bohm'un "Diyalog nedir?" sorusuna cevap olarak 'İnsan olmak nedir'in geleneksel tanımının geçerliliğini sınamaya ve gelişmiş bir insanlık olasılığını beraberce araştırmaya davettir." (Bohm: 2006: 17-18) der.

Gözle görülemeyen, farklılıkları törpüleyen, diğerini dikkate almayan bir diyalog, ben'i öne çıkaran tek yönlü bir iletişimi çağırıştır. Bunun sonucunda ise monolojik, egoya dayalı iletişim biçimiyle karşılaşılması muhtemeldir. Monolojik iletişim sürecini diyalojik bir sürece çevirmek için mutlak surette Öteki'nden hareketle ilerleyen farklı bir bakış açı-

sına ihtiyaç vardır. Merkezden başlayan ve yönetilen bir iletişim değil, asgari müşterekle hareket edilen ve maksimum düzeye ulaşmayı amaçlayan, çok yönlü iletişim hedeflenir.

Konuşma ve yazma yetisi, ilk insanın var olduğu günden bu yana aksamadan sürdürülmektedir. Bu özellikler sadece eşref-i mahlûkat denen insanoğlunun kullanabildiği ve onu diğer canlılardan ayırt eden önemli vasıflarındandır. Ancak her insanın bu yeteneğe sahip olamadığı, yeryüzünde yaşanan savaşlar, soykırımlar, isyanlar gibi toplumların kaderini değiştiren olaylarda açıkça görmek mümkündür. Levinas, işte tam bu noktada Ben ve Öteki arasındaki bu yıkılmaz duvarların Ben'in sayesinde aşılacağına olan inancını belirginleştirir. Herkesi davet ettiği iletişim biçimi, Levinas'ın felsefesinde Ben'in Öteki'leştirme yapmadan, kendini Öteki'nde bulmasını öngörür. Asimetrik etik ve insanı temele alan bir iletişim yapısına vurgu yapan Levinas' a göre "Özellikle bu etğin asimetrik doğası ve başka insanın varlığıyla can bulan bir hümanizm kilit rol oynamaktadır. (...) Toplumsal sorunları göğüslemek, eşit olmayan durumları, fırsatları ve kaynakları kapsamak için en uygun olan başka insandan yola çıkar ve başkasına olan kaçınılmaz sorumluluğuna beni çağırır ve beni ona uyandırır: karşılıklı değiş tokuş, beklenti, uzlaşma ya da tanınma ilişkisi gözetmeksizin ve aynı zamanda bütün bu ilişkilerden önce olarak." (Nelson, 2010:406).

"İnsanlaşmak" için çıkılan bu yolda Levinas, Ben'in sorumluluk almasıyla Öteki'nin ihtiyaçlarına, beklentilerine, yaralarına çare olacağı kanısındadır. Felsefi söylemi, politik veya sosyal konularla ilgili olmaktan ziyade, daha çok "Öteki", yani aç bırakılmış, dışlanmış, genel çerçeve dışındaki farklılıkları öne çıkaran ve bunlara çözüm arayışı içinde olan bir yapı içerisinden ilerler. Tüm dünyada böyle bir yaşam biçiminin geliştirilmesine imkân olmasa da en azından yanı başımızdakinin farkına varmak için başlangıç adına atılan küçük bir adım varsayılabilir. Bu bağlamda ideolojik bir tavırla değil, tamamen insan odaklı söylemlerle geliştirilmesi arzulanan sağduyulu bir iletişim de, insanlık adına ilerleme ve gelişme gösterecektir.

Sonuç

Levinas felsefesi Ben, Öteki ve ahlaki sorumluluğun oluşturduğu bir sacayağı üzerine kurulmuştur. Öteki'yle olan ilişki tamamen ahlaki boyutta ele alınır ve onu dışarıda bırakacak bir yapı asla kabul edilemez. Ben odaklı olmayan bu felsefi düşünce, Öteki 'ni her koşulda koruyup gözetken, Ben'i Öteki'nde anlamlandıran ve yeniden oluşturan bir sistem üzerinden varlığını ortaya koymaya çalışır. Batı felsefesinin dışarıda bıraktığı Öteki anlayışına kökten bir çözüm getirmeyi amaçlar. Levinas, şimdiye kadar genel geçer kabul edilmiş, kavramların arasında sıkıştırılmış, alışılmış, bilindik Öteki 'ni eğreti durduğu yerden bir anda çekip çıkarır.

Öteki'nin sınırlarının, Ben'in ise sorumluluklarının sonsuza kadar genişletildiği bir alanın varlığı, sorunsuz iletişimin başlangıç noktası olarak varsayılabilir. Ben'in daima sorumlu olması elbette başkalarının sorumlu olmadığı anlamına gelmez, ancak Ben'in başkalarından daha fazla sorumlu olduğu ve bu sorumluluğu başkalarının üzerine atması zorunluluğuna dikkat çekmek gerekir. Bu zorunluluk ise her şeye sahip olan, her

şeyi tahakküm altında tutan, baskılayan, kendini Öteki 'ni saf dışı etmek suretiyle ortaya koymaya çalışan bir özne figürü yerine, kendini yeniden konumlandıran, "insan olma"nın yüklediği sorumluluğu taşıyabilen bir özne figürün yepyeni yüzüyle tanışırır.

Ben, Öteki 'ni sadece anlamakla kalmaz, ona ne anladığını da söyler. Ben'in maskesini indirerek yepyeni bir yüz edinmesini sağlayan Levinas, tüm ideolojik bakışların girdabından kurtulmak için Öteki'ni bir şans olarak verir ona. Yüz yüze ilişkiyi temel esas alan bu yaklaşımla, diyalog sürecine dayanan başarılı bir iletişim sağlanması mümkündür. Öteki'nin ötekiliği, Ben için problem olmaktan çıkıp, aksine Ben'in onu yüz olarak tanımladığı, kendi eksiklerini bu "yüz"de bulup tamamladığı takdirde sarsılmaz bir ahlaki yapının varlığı belirir. Ben, sadece Öteki'nin varlığını kabul edip veyahut ondan sorumlu olduğunu hissettiğinde değil, aynı zamanda onu düşünmekle başlayıp konuşmayla devam eden bir sürecin aktörlüğünü de üstlenmiş olur.

Kaynakça

- Bohm, D. (2006). *Birlikte Düşünmek Diyalog*. (Çev. Onur Atalay). İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Bolay, H. (2004). *Felsefe'ye Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Burggraeve, R. (2002). *The Wisdom of Love in the Service of Love: Emmanuel Levinas on Justice, Peace, and Human Rights*. (Trans. J.Bloechl). Milwaukee: Marquette University Press.
- Gözel, Ö. (2011). *Varlıktan Başka*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Levinas, E. (1987). *Collected Philosophical Papers*. (Trans. A. Lingis). Dordrech: Martinus Nijhoff Publishers.
- Levinas, E. (1991). *Totality And Infinity: An Essay on Exterioity*. (İngilizceye Çeviren: A. Lingis, Dordrecht). Boston ve London: Kluwer Academic Publishers.
- Levinas, E. (2003). *Humanism of the Other*. (İngilizceye Çeviren. N. Poller, Urbana ve Chicago: University of Illinois Press.
- McQuail, D, W.Sven. (1997). *Kitle İletişim Modelleri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Megill, A. (1998). *Aşırılığın Peygamberleri*. (Çev. Tuncay Birkan). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nelson, E.S. (2010). "Başkaları Benim İçin Kimdir? Levinas, Asimetrik Etik ve Sosyopolitik Alanda Eşitlik". Volkan Çelebi (Ed.). *Levinas*. (406-420). İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Oskay, Ü. (1997). *İletişimin ABC'si*. İstanbul: Der Yayınları.
- Robbins, J. (1991). *Visage, Figure: Reading Levinas's Totality and Infinity*. Yale French Studies, No:79, 135-149.
- Sever, S. (1995). *Türkçe Öğretiminde Tam Öğrenme*. İstanbul Ya-Pa Yayınları.
- Smith, A. (1997). *Communion and the Voice of Other*. "The Limits of Communion: Lyotard and Levinas on Otherness". Michael Huspek and Gary P. Radford (Ed.), ss.329-358